

Bölüm 3

AZERBAIJAN VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ KAYNAKLARINA GÖRE ELÇİ İBRAHİM MUHARREMOĞLU ABİLOV (ИБРАГІМ МАГЕРРАМ ОГЛЪ АБІЛОВ) 1881-1923

Matanat SALAMOVA¹

Recep BÜYÜKTOLU²

Giriş

Hanlıklardan oluşan ve siyasi birlikten yoksun Azerbaycan toprakları, 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Çarlık Rusya ve İran arasında nüfuz çatışma alanı haline gelmiştir. İran ve Rusya arasında imzalanan 1813 tarihli Gülistan Antlaşması ve 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması Aras Nehri ve Taliş Dağları sınır kabul edilerek Azerbaycan, iki devlet arasında paylaşılmıştır. Güney Azerbaycan İran'ın, Kuzey Azerbaycan Rusya'nın egemenliğine girmiştir. Güney Azerbaycan'daki İran hâkimiyeti halen sürmektedir. Kuzey'de ise 1917 Rus İhtilâli'ne kadar süren dönemde sosyal hayat devamlı buhranlar içinde kalmıştır. İhtilalin sebep olduğu karışıklıktan yaralanan ve Mehmed Emin Resulzâde başkanlığında, Azerbaycan Millî Şûrası çatısı altında, toplanan Azerbaycan Türkleri, Müsavat Partisi'nin önderliğinde örgütlenerek 22 Nisan 1918 tarihinde Ermeniler ve Gürcülerle birlikte bağımsızlıklarını ilan ederek "*Federal Demokratik Kafkas Cumhuriyeti*"ni kurmuşlardır. Ancak yaşanan görüş ayrılıkları nedeniyle federal devletin uzun ömürlü olmaması ve dağılması üzerine Azerbaycan Türkleri 28 Mayıs 1918'de bağımsızlıklarını ilan ederek Türk dünyasının ilk cumhuriyeti olan (Saray, 1995: 67) Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır³. Osmanlı ile diplomatik ve askeri ilişkilerin kurulduğu⁴ bu dönem uzun sürmemiştir. Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'nda yenilmesinden yararlanan Sovyet Kızıl Ordu birlikleri, Azerbaycan Demokratik

¹ Öğretmen, Azerbaycan Eğitim Bakanlığı, Abseron Bölgesi, Hidralan 9 Numaralı Mısır-Arap Temayüllü Anaokulu, matanatsalamova1985@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, recepbuyuktolu@hotmail.com

³ Bazı kaynaklarda adı Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (AHC) olarak da geçmektedir.

⁴ Osmanlı Devleti, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde herhangi bir diplomatik temsilcilik tesis etmemiştir. Mondros Mütarekesi'ne kadar bu görev Kafkas İslam Ordusu'nun siyasi işler müşaviri tarafından yerine getirilmiştir. Cəmil Həsənlı, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici Siyasəti (1918- 1920), GARISMA'MMC, Bakı, 2009, s. 154.

KAYNAKLAR

1. Abdullayev, M. (2003). *Beynəlxalq Münasibətlər Tarixi*, (1), Bakı, Beynəlxalq Universitet Nəşriyyatı və Polioqrafiya Mərkəzi.
2. (2004). Abilov, *Azərbaycan Xalq Cumhuriyeti Ensiklopediyası* (140-141), (1), Bakı, Lider Nəşriyyat.
3. Ağayev, E. (2012). Azərbaycan Dış İşleri Bakanlığı/Bakanlıkları, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 14 (4), 193-201.
4. *Ahenk*, 25 Şubat 1923.
5. Alibeyov, İ. V. (2000). "Sovyet-Türk Münasebetlerinin Kurulması ve Geliştirilmesinde Azərbaycan'ın Rolü ", *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi*, 25-29 Ekim 1999 Türkistan-Kazakistan, (1), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 691-692.
6. Altay, F. (1970). *Görüp geçirdiklerim 10 yıl savaş ve sonrası 1912-1922*, İstanbul, İnsel Kitabevi,
7. ————— (1949). *Türk İstiklal Harbi'nde Süvari Kolordusu*, İstanbul, İnsel Kitabevi.
8. Amanoğlu, A. –Mammadova, E. (2017). Atatürk'ün Dostu İbrahim Ebilov: Azərbaycan'ın Türkiyədəki İlk Büyükelçisi, *VIII. Uluslararası Atatürk Kongresi (Atatürk ve Türk Kültür Coğrafyasında Kafkasya ve Çevresi)*, 13-16 Ekim 2015 Azərbaycan, (2), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 1181-1190.
9. Arıburnu, K. (1998). *Atatürk'ten Anılar*, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
10. Aslan, B. (2004). *Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov(1920–1923)*, İstanbul, Kaynak Yayınları.
11. Həşimzadə, A. A. (2002). Atatürk'ün Kafkasya Politikası, *Türkler* (256-262), (9), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
12. ————— (2002). Azərbaycan Muhacəretinin Türkiyədəki Fəaliyyətləri (1920-1931), *Yeni Türkiye Dergisi, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı II (Siyasi Tarih)*, 44, 622-637.
13. Atatürk, M. K. (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, (1), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
14. Aralov, S. İ. (2014). *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Çev. Hasan Ali Ediz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
15. Azərbaycan Respublikası Milli Dövlət Arxiv İdarəsi (AMDA), *f.28, l.281, d.68, v.1-4*.
16. Azərbaycan Milli Tarix Müzeyi Arxivi, *Sənədli Mənbələr Fonu/Belge Kaynakları Fonu 4/1*.
17. —————, *Sənədli Mənbələr/Belge Kaynakları Fonu- 4/2*.
18. —————, *Sənədli Mənbələr/Belge Kaynakları Fonu- 4/4*.
19. —————, *Sənədli Mənbələr/Belge Kaynakları Fonu- 4/5*.
20. Azərbaycan Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi Əbilov Fondu (ACSPİHDA), *f. 609, l.1, d. 94, s. 192-194*.
21. —————, *f.609, l.1, d.94, v. 125-128*.
22. —————, *f.1, op.74, d.148, l.201*.
23. Azərbaycan Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 609, I. Saklanma vahidi 94.
24. Bağidov, Y. A. (2000). *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Azərbaycan-Türkiye İlişkileri*, (2), İstanbul, Cumhuriyet Yayınları.
25. Багиров, Ю. (1965). *Из истории советско-турецких отношений в 1920—1922 гг. (по материалам Азербайджанской ССР)*, Баку, Издательство Академии Наук Азербайджанской ССР. (Bağırov, Y. (1965). *1920-1922 Yıllarında Sovyet-Türkiye İlişkileri*

- (*Azərbaycan Sovyet Sosialist Cumhuriyeti Kaynaklarından*), Bakı, Azərbaycan Sovyet Sosialist Cumhuriyeti'nin İlimlər Akademisi.
26. Buniyatrov, Z. M. (1991). Azərbaycan, *TDV İslam Ansiklopedisi* (317-322), (4), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
 27. Cəbiyeva, T. (2013). Diplomatiya Tariximizdən, *Respublika*, 17 Şubat 2013.
 28. ————— (2015). *Səlahiyyətli Səfir*, Bakı, MRT Group Nəşriyyatı.
 29. Ceferov, N. (2007). Türkiyənin İstiqlal Müharibəsində Azərbaycan Türkləri, Türkiyə Arxiv Sənədləri və Mətbuatında 1919-1922, Bakı, AzAtam.
 30. Dulayeva, Z. (2013). Atatürk'ün İmzası Atatürk'ün İmzası: Azərbaycan'ın Büyükelçisinə, Kardeşim İbrahim Abilov'a, *İRS Miras Dergisi*, No:7, ss. 36-39.
 31. (2004). Ebilov, *Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası* (346), (1), Bakı, Lider Nəşriyyat.
 32. Əsədova, İ. (2010). Atatürkün Azərbaycanlı Dostu İbrahim Əbilov, Bakı, *Mədəniyyət*, 4 İyun 2010.
 33. Frunze, M. V. (2019). *Ukraynalı Devrimçi Lider Frunze'nin Türkiyə Anıları (Kasım 1921-Ocak 1922)*, Ankara, Dorlion Yayınevi.
 34. Güler, M. (2007). *Orta Asya və Kafkaslara: Türk Bakışı*, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
 35. Güven, C. (2012). *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas Ve Görüşmeleri (Asker, Siyasi Temsilci ve Gazeteciler)*, Konya, Eğitim Kitabevi.
 36. ————— (2017). Mustafa Kemal Paşa'nın Sovyet Rus və Azərbaycan Büyükelçiləri ilə 5. Süvari Kolordusunu Teftişi və İlgin'i Ziyaretləri, *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13 (7), ss. 1017-1030.
 37. Hakimiyyət-i Milliye, 30 Eylül 1921 - 15 Təsrin-i sənii 1921.
 38. Həsənlı, C. (2009). *Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici Siyasəti (1918- 1920)*, Bakı, GARISMA'MMC.
 39. ————— (2013). *Tarixi Şəxsiyyətin Tarixi: Əlimərdan bəy Topçubaşov*, Bakı, Azərbaycan Diplomatik Akademiyası.
 40. *İkdam*, 28 Təsrin-i evvel 1921.
 41. *İleri*, 24 Şubat 1923.
 42. "Milli ideyamızı xaricdə yayan diplomat...", *Şərq*, 21 oktyabr 2014-cü il.
 43. Musa, İ. (2008a). Azərbaycan-Türkiyə Münasibətləri: Problemlər və nəticələri, *Azərbaycanın Xarici Siyasəti* (172-234), (2), Bakı, Bakı Universiteti Nəşriyyatı.
 44. ————— (2008b). *Azərbaycanın Xaric iSiyasəti, Dövlətlərarası Münasibətlər və Azərbaycan (aprel 1920-oktyabr 1991-ci illər)*, Bakı, Bakı Üniversite Nəşriyyatı.
 45. ————— (2011). *Azərbaycanın Xarici Siyasəti, Azərbaycan Beynəlxalq Münasibətlər Sisteminde (Mart 1917-Aprel 1920)*, (1), Bakı, Bakı Üniversite Nəşriyyatı.
 46. Orconokidze Z. (1949), *Bolşevikin Yolu: Sergo Orconokidzenin Həyatından Səhifələr*, Tərcümə: N. Bağirov, Redaktor: Yusif Hacıyev, Bakı, Azərnəşr Nəşriyyat.
 47. Perinçek, M. B. (2005). Atatürk Döneminde Rusya Komünist Partisi (Bolşevik)-Bütün Rusya Komünist Partisi (Bolevik) Merkez Komitesi Polit Bürosunun Türkiyə'ye İlişkin Toplantı Gündemləri və Kararları (1919-1938), *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 7, 53-106.
 48. Qasimov, M. (1998). *Xarici Dövlətlər və Azərbaycan (Aprel İşğalından Sovet Sosialist Respublikasının Quruluşuna Qədər Diplomatik Siyasi Münasibətlər)*, Bakı, Qanun Nəşriyyat.
 49. Sahil, R. (1995). İran Bizdən Uzaqlaşdı, İndi isə Türkiyə..." *Enter.news.haberajansı*, 25/02/2017 tarixində.

50. Saray, M. (1995). *Atatürk ve Türk Dünyası*, Ankara, TTK Yayınları.
51. *Şarq Qapısı*, 5 Dekabr 2014.
52. Şimşir, B. N. (2011). *Azerbaycan'ın Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye Azerbaycan İlişkileri*, İstanbul, Bilgi Yayınları.
53. ————— (2001). *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, (1), Ankara, TTK Basımevi.
54. ————— (2013). Ankara'da Açılan İlk Azerbaycan Temsilciliği, *İRS Miras Dergisi*, No: 6, 32-35.
55. Telli, K. (2016). Türk-Sovyet İlişkilerinde G. V. Çiçerin ve Ermeni Meselesi, *Belleten*, 288 (IXXX), 619-638.
56. Tengirşek, Y. K. (1981). *Vatan Hizmetinde*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
57. *Trud*, 25 Fevral 1923; 1 Aprel 1923.
58. Türkmen, Z. (2017). "Büyük Taarruz Öncesi Uluslararası Kamuoyu Oluşturma Çabaları Bağlamında Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilov'un Türkiye'deki Faaliyetlerine Dair Bir Değerlendirme", VIII. Uluslararası Atatürk Kongresi (*Atatürk ve Türk Kültür Coğrafyasında Kafkasya ve Çevresi*), 13-16 Ekim 2015 Azerbaycan, (2), ss. 1141-1180.
59. Wade, R. A. (2018). *Rus Devrimi 1917*, Çev. Ergin Özler, İstanbul, İletişim Yayınları.